

Бојан Димитријевић.

Ранковић. Други човек. Београд: Vukotić Media, 2020, 447.

Наша историографија не обилује биографијама, а главни разлог треба тражити у честом недостатку правих биографских тј. извора који се тичу искључиво или претежно једне личности. Поготово често недостају извори који би омогућили да се живот поједине значајне личности прати од почетка до краја, или бар током више деценија. У одређеној мери, то је случај и са грађом о Александру Ранковићу, који је више од две деценије био практично „други човек“ југословенског комунистичког режима и истовремено његов најпротивречнији представник. Нико, па ни Милован Ђилас, није тако хваљен да би затим преко ноћи био свучен у блато, а затим деценијама прећуткиван. Да ствар буде парадоксалнија, од особе која је била једна од главних за спровођење репресије, он је постао миљеник (српског) народа. Због свега тога он је као личност и голицао радозналост јавности. Међутим, тек у новије време су постали доступни неки извори који су омогућили да се његова историјска улога, а пре свега његов пад, целовитије сагледају и демистификују. Књига Бојана Димитријевића је прва биографија о овој значајној личности југословенске и српске историје. Као првенац у својој тематици, књига је врло успела – што је личност аутора усталом и обећавала – али истовремено садржи неке слабости које чини се више иду на душу издавачу него аутору.

Књига се састоји из краћег увода (стр. 5–10) у коме се укратко говори о објављеним и необјављеним изворима, и дванаест тематских, хронолошки поређаних поглавља која су подељена на краћа потпоглавља. Прво поглавље, Абација, скојевац, комуниста (13–24), укратко приказује живот младог Ранковића, његове прве кораке у комунистичком покрету, робијање, те способности и везе које је током тог периода стекао – пре свега са Јосипом Брозом Титом – које су му потом помогле да дође у врх тада још мале Комунистичке партије Југославије. Друго поглавље, Почетак револуције (29–53), говори о првим месецима борбе комуниста против окупатора. У њему је садржан и узбудљиви опис Ранковићевог хапшења, мучења и авантуристичког спасавања из затвора Гестапоа, те преговора са четницима, делатности у тзв. Ужичкој републици и почетака револуционарног терора и службе безбедности.

Треће поглавље, под не баш најпримеренијим насловом Повратак у Србију (59–94), говори о другој фази партизанског ратовања, те о ослобођењу Југославије и пропратним злочинима нових власти. За њега је у великој мери везано и следеће, такође са преуским насловом, Борба са унутрашњим непријатељем (97–128). Оно се бави Ранковићевом улогом у изградњи нове власти и репресивног апарата, у деловању тог апарата против идеолошких непријатеља (које је било крунисано хватањем и осудом Драже Михаиловића), кулака и других. Поред тога, приказана је и Ранковићева улога у односима са другим земљама, пре свега суседним, у којима је нова Југославија имала своје интересе и у чије се унутрашње послове уплитала (Албанија, Грчка).

Пето поглавље, Сукоб са Информбироом (135–153), говори о доста добро познатим догађајима југословенског сукоба са Стаљином и репресивним мерама које је то повукло за собом. У том контексту, Ранковић је виђен као један од главних криваца за трагичност Голог отока, иако по изворима судећи, он није знао за сву суровост која је тамо примењивана – али исто тако, није хтео да зна. С друге стране, аутор Ранковићу признаје као заслугу што је први критиковао неправилности Удбе у том периоду.

Шесто поглавље, У новој државној организацији (157–191), тематски је најшароликије и покрива широк спекатар Ранковићевих активности у унутрашњој и спољној политици, као и догађаје који су обележили педесете године – 6. конгрес КПЈ, смену Благоја Нешковића, помирење са Совјетским Савезом, Ђиласово отпадништво, револуцију у Мађарској, све до података о југословенском нуклеарном програму. У свим овим догађајима и процесима Ранковић није увек био у првом плану, што Димитријевић увек има у виду не покушавајући да улогу свог јунака представи већом него што је она заиста била. И наредно поглавље, Други човек Југославије (216–251) има донекле сличан садржај. Главна је разлика што обрађује и период када је 1963. Ранковић постао потпредседник Југославије – први те врсте, али и без могућности реизбора. У томе и у ограниченим овлашћењима потпредседника, Димитријевић види назнаке да Ранковић није ковао никакву заверу (стварну или фигуративну) да наследи или замени Тита. Завршни део поглавља се већ бави припремама за Ранковићев пад.

Њему је посвећена практично цела друга половина књиге, тј. поглавља Зашто је Тито уклонио Ранковића (255–281), Припрема Брионског пленума (286–327), Брионски пленум (331–362) и Прогон после Брионског пленума (366–405). У њима су детаљно описане припреме за обарање Ранковића, извршење тог подухвата (иза кога аутор види врхове Словеније и Хрватске, као и амбициозне србијанске политичаре) и лавина партијског дрвља и камења које је потом сваљено на Ранковића и његове најближе сараднике. Димитријевић сматра да је рушење Ранковића било увод у конфедерализацију, и на крају распад СФРЈ, а као прве његове манифестације наводи албанске сепаратистичке демонстрације 1968. године.

Књига се завршава дванаестим поглављем, под насловом Године изван политике (410–433). У њему је кратко описан притисак под којим су живели Ранковић и његова породица, смрт и неочекивано масован, готово демонстративан, последњи испраћај 1983. године. Последњих десетак страна овог поглавља представља ауторов закључак о животу и каријери Александра Ранковића, који је овог пута, за разлику од већине научних монографија у нас, заиста закључак а не сажети преглед садржаја књиге.

Спомињањем научних монографија долазимо до главних мана ове књиге. Наиме, иако она на крају садржи преглед извора и литературе, не садржи научни апарат. У самом тексту је споменут низ аутора чија су дела коришћена и неки од многобројних извора, али заинтересованог читаоца то више фрустрира него што га задовољава. Аутор у уводу (стр. 9) напомиње да је рукопис писан са напоменама, али да књига излази без

њих „због обима, рачунајући да ће књигу пре свега читати они који су заинтересовани за прошлост, али нису научници који је проучавају“. Сматрамо да је аутор (или издавач?) у жељи да задовољи ширу публику у том сегменту разочарао ону стручну. И шира публика је донекле остала прикрађена ауторовим популарнијим приступом сконцентрисаним на саму Ранковићеву личност. Стручна публика ће жалити за фуснотама, али ће због већих (пред)знања с лакоћом пратити излагање Ранковићеог животописа. С друге стране, баш ће тој широј заинтересованој а не толико упућеној публици вероватно недостајати опширнија објашњења о контексту у коме је Ранковић деловао и о многим догађајима и процесима у којима је био више или мање истакнути учесник. Без неких од њих, упркос иначе врло јасном и питком ауторовом излагању, нестручном читаоцу ће многа питања остати недовољно јасна. Ово се пре свега односи на Ранковићев пад: о припреми и уклањању потпредседника Југославије је речено много, што је добро, али су друштвени и политички процеси у позадини, који су до свега тога довели, једва дотакнути. А без све веће свађе републичких олигархија око расподеле средстава, тежњи политичких елита Војводине и Косова и Метохије за већом аутономијом од Србије, све самосталнијих наступа република, спорова око самоуправљања, децентрализације, демократизације и привредне реформе не могу се на прави начин разумети сплетке оних који су погурали Тита да смени Ранковића на основу крајње климавих доказа о кривици за нешто за шта он већ дуго није био надлежан. Слична замерка би се могла ставити и првом делу књиге где се Ранковићева личност и делатност некад и не истичу много – зато што је његова улога била мања или зато што недостају извори. Баш из тих разлога је требало мало шире приказати контекст догађаја. Тако би се боље разумело и Ранковићево место у њима.

Овде наведене мане нису капиталне. Књигу у целини можемо оценити као врло добро истражену и лаку за читање, са обиљем занимљивих податка – укључујући и оне о породичном животу Александра Ранковића. Аутору се сигурно не могу приписати симпатије за комунизам, али је његов портрет Ранковића врло уравнотежен: он је приказан као истински комунистички верник, са свим врлинама и манама које су људи тог профила имали: одан идеји и Титу, лично поштен и скроман, добар друг, а посебно супруг и родитељ, али идеолошки искључив, по потреби немилосрдан и спреман да зарад виших циљева зајмури пред неким нелепим манифестацијама система који је са својим друговима градио. Због свих добрих страна ове књиге треба охрабрити аутора и издавача да размисле о другом допуњеном издању у коме ће професионални историчари добити њима драге фусноте, а заинтересовани лаички читаоци додатна објашњења која ће им омогућити да науче нешто више и потпуније уживају у овој несумњиво врло занимљивој књизи.

Зоран ЈАЊЕТОВИЋ